sinden almış olup on beşinci âyetteki **sefere** (amelleri yazan melekler) ve otuz üçüncü âyetteki **sâhha** (kulağı sağır edecek şiddetteki ses; kıyamet) **kelimelerinden** dolayı Sefere veya Sâhha sûresi diye de anılır. Fâsılaları (ا-ه-م) harfleridir.

Abese sûresinin nüzul sebebi olarak şu olay nakledilir: Hz. Peygamber bir gün, Kureyş kabilesinin ileri gelenlerinden Utbe b. Rebîa, Ebû Cehil, Ümeyye b. Halef ve Abbas b. Abdülmuttalib ile konuşuyordu; onların müslüman olmalarını istiyor ve bu konuda gayret gösteriyordu. Bu sırada âmâ sahâbîlerden İbn Ümmü Mektûm yanlarına gelerek Hz. Peygamber'den kendisine bir âyet okumasını istedi. "Ey Allah'ın elçisi, Allah'ın sana öğrettiklerinden bana da öğret!" dedi ve onun başkalarıyla meşgul olduğunu farketmediğinden bu sözünü birkaç defa tekrarladı. Konuşmasının kesilmesinden dolayı canı sıkılan ve bu hoşnutsuzluğunu yüz ifadeleriyle açığa vuran Hz. Peygamber, onunla ilgilenmeyerek yanındakilere döndü ve konuşmasını sürdürdü. Konuşmasını bitirip kalkacağı sırada Abese sûresi nâzil oldu.

Sûrenin ilk on altı âyetinden meydana gelen bölümü, Hz. Peygamber'i bu tavrından dolayı uyaran ve nasıl davranması gerektiğini açıklayan bir muhteva taşımaktadır; bu hususta diğer sûrelerde de bazı âyetler vardır (bk. el-En'âm 6/52; el-Kehf 18/28). Hz. Peygamber, bu olaydan sonra İbn Ümmü Mektûm ne zaman yanına gelse, "Ey rabbimin beni kendisi hakkında uyardığı kişi, merhaba, hoş geldin!" diyerek onunla yakından ilgilenir, iltifatta bulunur ve ihtiyacını sorardı. Hz. Hatice'nin dayısının oğlu olan İbn Ümmü Mektûm, Bilâl'le birlikte Resûlullah'a müezzinlik yapmıştır. Peygamber hemen her gazâya çıktığında Medine'de kalanlara namaz kıldırmakla onu görevlendirmiştir (daha fazla bilgi için **bk. İBN ÜMMÜ MEKTÛM**).

Abese sûresinden önceki Nâziât sûresi Hz. Peygamber'in bir uyarıcı olduğuna dair ifadelerle son bulurken, bu sûre bizzat Peygamber'in uyarılması, ayrıca öğüt ve uyarının kimlere fayda vereceği konusuna dikkat çekerek başlamaktadır. Hz. Peygamber'e, kalpleri öğüt almaya, gerçeği anlamaya yatkın ve arzulu kimselerle ilgilenmesi tavsiye edilirken, dünya nimetleriyle şımararak bir umursamazlık içinde haktan yüz çevirenlere karşı tebliğden öte bir sorumluluk taşımadığı hatırlatılmaktadır. Hak ve hakikatin apaçık ortada olduğu, dileyenin ona talip olabileceği, asıl ilgi gösterilmesi gerekenlerin hidayete ulaşmaya istekli kimseler olduğu ifade edilmektedir. Daha sonraki âyetlerde ise Allah'ın nimetlerinden bahsedilerek insanın nankörlüğü dile getirilmekte, bu nimetler üzerinde düşünmeyen, nimetlerin şükrünü eda etmeyen insanların acıklı sonu, kıyametten muhtelif tablolar çizilerek belirtilmektedir.

Enes b. Mâlik'in rivayetine göre bir gün Hz. Âişe, "Âhirette çıplak mı haşredileceğiz?" diye sormuş, Hz. Peygamber de "Evet" diye cevap vermiş. Bunun üzerine Âişe, "Çıplak olmaktan dolayı vah başımıza gelecek!" diyerek üzülünce bu sûrenin, "O gün herkesin kendine yetecek bir derdi ve işi vardır" meâlindeki otuz yedinci âyeti nâzil olmuştur. Âyetten anlaşıldığına göre, kıyamet günü hiç kimse bir başkasının durumuyla ilgilenme fırsat ve imkânını bulamayacak, herkesin derdi başından aşkın olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakātü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, IV, 205-212; Taberî, *Câmiʿu'l-beyân* (nşr. Mustafa es-Sekkā), Kahire 1373-76/1954-57, XXX, 61; Sa'lebî, *Esbâbü'n-nüzûl*, Kahire 1388/1968, s. 297; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1394/1974, IV, 1905; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr* (nşr. Muhammed Züheyr eş-Şâvîş v.dğr.), Dımaşk 1384-88/1964-68, IX, 26-36; *Tâcü'l-ʿarûs*, "ʿabs" md.; *Kāmus Tercümesi*, "ʿabs" md.; Merâgī, *Tefsîr*, Kahire 1394/1974, XXX, 38-52.

ABDULLAH AYDEMİR

ABHERÜ'l-ÂŞIKÎN

(عبهر العاشقين)

Rûzbihân-ı Baklî'nin (ö. 606/1209) aşk ve âşıklar hakkında Farsça olarak kaleme aldığı tasavvufî eseri.

Bir önsöz ile otuz bir bölümden meydana gelen eserde ilâhî ve beşerî (hakikî ve mecazî) aşkla âşıkların mahiyeti üzerinde durulur. Başka bir deyişle tasavvufî aşkın bir hikâyesi dile getirilir ve bu aşk esas alınarak **sâlik***lerin aşmaları gereken hal ve makamlar izah edilir.

Eserin bölüm ve konu başlıkları Arapça'dır. Birinci bölümde aşk ilâhî, aklî, ruhanî, behimî ve tabii olmak üzere beş kısma ayrılır. Her birinin kısaca tanımı yapılıp mahiyeti, hangi tip insanlarda bulunduğu ve âşık ile mâşuk arasındaki münasebetler belirtilir. Baklî, bu kitabında her şeyi aşk üzerine temellendirir. Âşık-mâşuk münasebetlerini, velâyet, havf, recâ, vecd, yakîn, mükâşefe, müşâhede, muhabbet, şevk ve diğer makamları hep aşk esasına göre yorumlamaya çalışır.

Eserde âyetlere, sûfîlerin her zaman faydalandığı nebevî ve kudsî hadislere, Arapça-Farsça atasözlerine, ayrıca Farsça ve Arapça şiirlere yer verilir. Müellifin görüşlerini ispat etmek için âyetleri kendine göre yorumladığı ve pek çok zayıf hadisi, hatta mevzû olanları bile kullandığı görülür. Düşündüğü gibi yazdığı ve muhtemelen yazdıklarını sonradan düzeltme imkânı bulamadığı için lafız mânaya feda edilmiş, dil bilgisi, fesahat ve belâgat kurallarına pek riayet edilmemiştir. Genellikle düz bir nesirle yazılmış olmakla birlikte secili ibârelere de yer verilmiştir. Arapça cümlelerin Farsça ibâre ve cümleler içinde veya başında yer alması eserin diğer bir özelliğini teşkil eder.

ʿAbherü'l-ʿâşıkīn'in, Muhammed Muîn ve Henri Corbin tarafından Farsça ve Fransızca birer önsöz ve geniş bir hâşiyeler kısmı ile ilmî neşri yapılmıştır (Tahran-Paris 1958). Bu neşirde eserin birinci bölümü H. Corbin tarafından Fransızca'ya tercüme edilmiş ve genel bir değerlendirme yapılarak anlaşılması güç yerler şerhedilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Baklî, *ʿAbherü'l-ʿâşıkīn* (nşr. Muhammed Muîn—H. Corbin), Tahran-Paris 1958 [M. Muîn, Farsça önsöz. H. Corbin, *Le Jasmin des Fidèles d'amour*, Fransızca önsöz]; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 735; A. Münzevî, *Fihrist*, Tahran 1349 hş., II/2, s. 1278; Nazif Hoca, *Rûzbihān al-Baklī ve Kitāb Kaşf al-Asrār'ı ile Farsça Bâzı Şiirleri*, İstanbul 1971, s. 77-78; H. Corbin, *En Islam iranien: aspects spirituels et philosophiques III*, Paris 1972; a.mlf., "ʿAbhar al-ʿĀşeqīn", *EIr.*, I, 214-215.

M. NAZİF ŞAHİNOĞLU

ÂBIK

(الآبق)

Haklı bir sebebe dayanmadan efendisinden kaçan köle hakkında kullanılan fıkıh terimi.

Âbık kelimesi, Arapça'da "kaçmak" anlamına gelen **ebk** (أبق) kökünden türetilmiş bir sıfat olup **abd-i âbık** (kaçak köle) terkibinde kullanılmıştır.

İslâm öncesi hukuk sistemlerinde çok geniş bir yer tutan kölelik müessesesinde âbık ile ilgili hükümler de görülmektedir. Meselâ eski Bâbil hukukunda sahibinden kaçan kölelerle ilgili bazı hükümler vardır. Kölelik müessesesini önceki hukuk sistemleriyle kıyaslanamayacak kadar insanîleştirmiş olan İslâm hukuku, efendi ile kölesi arasındaki münasebetleri düzenleyen birçok hükümler getirmiştir. Fıkıh kitaplarında kölelerle ilgili değişik bölümler yanında kaçak kölelerle ilgili hükümler, genellikle "Kitâbü'l-İbâķ" başlığı altında müstakil bir bölümde ele alınmıştır.

Kaçak bir köleyi yakalayan kimse onu götürüp sahibine veya kadıya teslim etmekte, yahut sahibi gelip alıncaya kadar kendi yanında alıkoymakta serbesttir. Bazı fakihler, kaçak köleyi saklamanın güç olduğunu düşünerek onun mutlaka kadıya teslim edilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Kadı, kaçak olduğu ispat edilen köleyi **ta'zir*** ile cezalandırarak hapseder. Bir kimsenin kaçak kölenin kendisine ait olduğunu ispat etmesi veya bizzat kölenin bunu itiraf etmesi halinde köle ona teslim edilir. Bu arada kölenin nafakası için yapılmış masraflar sahibinden alınır. Kaçak köleyi yakalayan kimse, hizmetine karşılık **cu'l** denen bir ücrete hak kazanır ki bu ücreti almadıkça isterse köleyi sahibine teslim etmeyebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Serahsî, *el-Mebsûṭ*, Kahire 1324-31, XI, 19, 29; Mergînânî, *el-Hidâye*, İstanbul 1920, II, 179; Kâsânî, *Bedâʾiʿu'ṣ-ṣanâʾiʿ*, Kahire 1327-28/1910, VI, 203-205; Mevsılî, *el-İḫtiyâr*, Kahire 1951, III, 35; Mahmud Esad, *Târîh-i İlm-i Hukuk*, İstanbul 1331, s. 87; Ö. Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye Kamusu*, İstanbul 1985, IV, 57-62; R. Brunschvig, "ʿAbd", *EI*[2] (İng.), I, 26.

ABDÜLKADİR ŞENER

ÂBİD

(العابد)

Âhiret saadetinin ibadetle kazanılacağına inanarak kendisini ibadete veren samimi dindar.

Kur'ân-ı Kerîm'de bir defa tekil (âbid), on bir defa da çoğul (âbidûn, âbidîn, âbidât) şeklinde geçen âbid kelimesi sözlükte "hizmet eden, itaat eden" anlamına gelmekte, Kur'an'da ise sadece "ibadet eden, tapınan" (bk. et-Tevbe 9/112; et-Tahrîm 66/5; Kâfirûn 109/2-4) mânasını ifade etmektedir. Hz. Peygamber zamanında Abdullah b. Ömer gibi gereğinden fazla ibadete düşkün olan sahâbîler mevcut olmakla birlikte bunlara özellikle âbid dendiğine dair herhangi bir rivayete rastlanmamıştır. Halife Osman devrinde ortaya çıkan siyasî karışıklıklardan sonra bazı müslümanların dünyadan el etek çekerek kendilerini ibadete verdikleri görülmektedir. Birinci asrın sonunda ve ikinci asırda sayıları artan âbid ve dindarlara **nâsik, kurrâ, zâhid** gibi adlar verilmekteydi. Halk, gerçek anlamda İslâm'ı bunların yaşadığına inanıyor ve bu gibi kimselere saygı ve sevgi gösteriyordu. Bu devirde yalnız Ehl-i sünnet içinde değil, Hâricîler, Mu'tezile ve Şîa arasında da tanınmış âbidler vardı. Hatta geceleri namaz kılıp gündüzleri oruç tutan ve sürekli Kur'an okuyarak âhirete hazırlanan Hâricîler'in alınları, dirsekleri ve dizlerinin nasırlaştığı rivayet edilmektedir. Vâsıl b. Atâ ve Amr b. Ubeyd gibi Mu'tezile ileri gelenleri de âbidlerdendi.

Kuşeyrî'nin *er-Risâle*'sinde belirttiğine göre, her mezhep mensubu kendilerinde daha çok âbid ve zâhid bulunduğunu iddia etmeye başlamış, bunun üzerine Ehl-i sünnet kendi âbidlerine **mutasavvıf** veya **sûfî** adını vererek bunları öbürlerinden ayırmaya çalışmıştır; aynı zamanda âbid sıfatını da kullanmayı sürdürmüştür. Her iyi müslüman gibi herhangi bir sûfî de aynı zamanda âbiddir. Ancak tasavvuf bir hayat tarzı haline gelince, **keşf*** ve **irfan*** sahiplerine **sûfî** ve **ârif**, sadece sevap kazanmak maksadıyla çokça ibadet edenlere de âbid denilmeye başlanmış, ârife nisbetle âbidin daha aşağı bir mertebede olduğu iddia edilerek ona daha az değer verilmiş, hatta zaman zaman âbid küçümsenmiştir. Nitekim ârifi âbidden üstün gören Bâyezîd-i Bistâmî, Allah'ın, saf **mârifet***i taşımaya müsait olmayan kalpleri ibadetle meşgul ettiğini ileri sürmüştür (bk. Sülemî, s. 71). Cüneyd-i Bağdâdî ve Mansûr b. Ammâr gibi sûfîler ise âbidlerin **tevfîk*** ehli olduklarını ifade etmişlerdir. Ancak bu dönemde sevap kazanmak için kendilerini ibadet ve taata veren âbidler, ücret karşılığı çalışan işçilere benzetilmiştir. Zâhidleri ve sıradan sûfîlerle birlikte âbidleri de "hakikat ehli" dediği âriflerden ayıran İbnü'l-Arabî, yalnız ârifleri kalp, müşâhede ve mükâşefe ehli sayar (bk. *Fütûḥât*, IV, 162). Câmî de *Nefeḥâtü'l-üns*'te âbidin zâhid, fakir (derviş) ve sûfîden farklı olduğunu söyler. Ona göre sûfîler ve Melâmetîler hakka; fakirler, zâhidler ve âbidler âhirete taliptir. Zengin olan ve dünya işleriyle ilgisini sürdüren kişinin de âbid olması mümkün olduğundan, âbid fakir ve zâhidden farklıdır. Şu halde sevap kazanmak için farzları ve nâfile ibadetleri aralıksız yerine getirenler, zengin olsalar ve dünyaya meyletseler de âbiddirler. Câmî, ibadet edenleri **âbid**, **müteabbid** ve **riyakâr âbid** olmak üzere üçe ayırır. Birinciler gerçek âbiddir; ikinciler samimi olarak âbidlere özenmektedirler; üçüncülerse gösteriş için ibadet eden kimselerdir.

Riyayı, âbidin âhiret kurtuluşu için en büyük tehlike olarak gören Gazzâlî, *Minhâcü'l-ʿâbidîn* adlı eserinde ibadeti, belli şeklî merasimlerin ötesinde, insanın inanç, amel, duygu ve ahlâk dünyasını disiplin altına almayı hedef edinen sürekli bir cehd olarak göstermiştir. Gazzâlî âbidlerin büyük saadete, yüksek devlete ulaşabilmeleri, mesut ve imrenilen birer kul olabilmeleri için takip etmeleri gereken yolun (minhâc) ana safhalarını (akabât) şöyle sıralar: ilim; tövbe; dünyadan uzaklaşma, insanlardan ayrı durma, şeytana karşı savaş ve nefse hâkimiyet; geçim derdi, tehlike ve musibetler karşısında tevekkül, sabır ve rıza; havf ve recâ; riya ve **ucb***dan arınma; hamd ve şükür.

İbnü'l-Cevzî, ilimden mahrum olmaları sebebiyle şeytanın tesirine tamamıyla açık olan cahil âbid ve zâhidleri şiddetle tenkit etmiştir (bk. *Telbîsü İblîs*, s. 134 vd., 150 vd.). Bununla birlikte, Kur'an riyasız ibadeti kesin ifadelerle emrettiğinden, hemen bütün müslümanlar âbidleri dine tam bağlı olan kişiler saymışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kuteybe, *ʿUyûnü'l-aḫbâr*, Kahire 1343-49/1925-30, II, 261; Sülemî, *Ṭabaḳātü's-ṣûfiyye* (nşr. Nûreddin Şerîbe), Kahire 1389/1969, s. 71; İbn Miskeveyh, *Tehẕîbü'l-aḫlâḳ*, Kahire 1327, s. 79-82, 171; Kuşeyrî, *er-Risâle*, Kahire 1966, s. 49; Gazzâlî, *Minhâcü'l-ʿâbidîn*, Kahire 1337; İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü İblîs* (nşr. Muhammed Münîr ed-Dımaşķī), Kahire 1368, s. 134 vd., 150 vd.; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûḥâtü'l-Mekkiyye* (nşr. Osman Yahyâ—İbrâhim Medkûr), Kahire 1392-1402/1972-83, IV, 162; Câmî, *Nefeḥâtü'l-üns* (nşr. Mehdî-yi Tevhîdî Pûr), Tahran 1337 hş., s. 13-16; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 926.

SÜLEYMAN ULUDAĞ